

Umjesto predgovora

I

Na jednom stečku u Radimlji davne 1167. godine nepoznati autor je u ime pokojnika zapisao: "Zašto me, majko, rodi? Jer, ovdje ima više lažnog sunčevog sjaja nego snova, više vjetra nego dobrih riječi, više praznine nego ljubavi, više laži nego istine, više uzimanja nego davanja... Jer, dani ovdje nisu ispunjeni vremenom već morom, noći nisu zdjele pune slatkih snova, već burad puna gorčine"¹. Iako je povod ovakvom pisanju razočarenje velikom ljubavlju, mnogi koji i danas napuštaju Bosnu, koji traže pravdu u njoj, koji streme boljem i dostojanstvenijem životu, često, poslije vlastitih razočarenja, imaju slična mišljenja. Zašto je tako? Mora li ova zemlja i u 21. vijeku imati toliko nesrećnika, beskućnika, siromašnih, uvrijeđenih, poniženih...?

Knjiga «Ekonomija zarobljenih resursa» pokušava da bar djelimično osvijetli okruženje u kome nastaje socijalna i ekonomska agonija velikog dijela stanovništva ove zemlje. Uz više svjetla i odgovor na gornja pitanja izgleda jednostavniji. Stavovi izneseni u ovoj knjizi nastajali su godinama kao rezultat strpljivog praćenja i analize događaja u društvu i ekonomiji. U narednim redovima ovog predgovora izniću samo neka zapažanja do kojih sam došao baveći se «ekonomijom zarobljenih resursa». Znam da će vam oni uglavnom ličiti na aforizme. Ali «u malo riječi» je «velika snaga» (Hipokrat), a malo riječi «obmanjuje kratkoćom» (Karol Irzykowski), a govori mnogo.

II

Teško je biti pametan u zemlji u kojoj svi sve znaju.

Teško je biti i glup u zemlji u kojoj svi sve znaju.

¹ Djelimično parafrazirano.

Teško je biti kulturan u zemlji u kojoj je primitivizam vrlina.

Teško je biti pošten u zemlji u kojoj ima kriminala a nema lopova.

Teško je učiti u zemlji u kojoj nema sistema vrijednosti.

Teško je vaspitavati u zemlji u kojoj su novac i politička moć najveće vrijednosti.

Teško je voditi biznis u zemlji u kojoj je siva ekonomija relativno najснаžniji «sektor privrede» i najснаžniji socijalni program.

U korumpiranom društvu ulaganje u konkurentnost, obrazovanje i kulturu su promašene investicije.

Konkurencija stvara dobre, a korupcija ih uništava. Korupcija mnogo brže uništava, nego što konkurencija stvara...

Korumpirana zemlja trpi dvostruku štetu: korupcija se jednako teško iskorjenjuje kao što je teško i dizanje konkurentnosti.

Čemu institucije u zemlji u kojoj su istina, pravda i moral roba?

Kad su pojedinci «jači» od države i država postaje privatna.

III

Nema ekonomije bez korišćenja resursa.

U uređenoj zemlji, što je pristup resursima slobodniji, ekonomija je jača.

Resurs bez upotrebe nema uticaja na ekonomiju.

Nije bogat onaj ko ima resurse, već onaj ko ih koristi.

Bogatiji je onaj ko bolje koristi resurse, a ne onaj ko ih ima više, a ne koristi ih.

Cijena resursa najbolje se štiti njihovim efikasnim korišćenjem.

Neobrađena zemlja čini da hljeb bude skuplji.

Svaka izgubljena marka je hljeb manje.

Ko neće da uči, čitavu naciju čini glupljom.

Loše škole zemlju čine siromašnijom.

Siromaštvo je neznanje o resursima i njihovoj upotrebi.

Preduzetništvo je znanje o upotrebi resursa.

Resursi mogu biti bilo čije vlasništvo, ali njihovo djelovanje uvijek je javno.

IV

Siromašna je zemlja u kojoj su glupi bogati.

Siromašan duh je najveća prijetnja ekonomskom razvoju.

Kad su nekompetentni na mjestu kompetentnih, šteta je višestruka.

Sumnjivo znanje u vlastitoj struci, najčešće se maskira bavljenjem nečim drugim.

Društvo jača kroz odbacivanje loših ideja.

V

Godinama sam radio egzaktnu analizu, težeći da dokažem da se drugačijim korišćenjem raspoloživih resursa u ovoj zemlji može bolje živjeti. Nekima se to nije dopadalo, a neki to nisu razumjeli. Navodno, bilo je «previše računa i brojki». Naravno, slične analize su radili i drugi ekonomisti. Nažalost, zbog još uvijek snažne dominacije politike nad ekonomijom i institucija slabijih od poslovnih lobija, način korišćenja resursa sporo se mijenjao. Ne želim ovdje ponavljati staru soc-realističku priču o našoj sreći što smo rođeni i što živimo u najljepšoj i najbogatijoj zemlji svijeta, te našoj sreći što smo najljepši i najpametniji. Cijenu zabluda koje su nastale na tim pričama «skupo smo platili» i još uvijek plaćamo. Racionalnije korišćenje resursa kojima raspolažemo može značajno poboljšati sve aspekte života u ovoj zemlji. To je osnovna ideja koja prožima ovu knjigu. Da bismo to postigli moramo stvoriti ambijent u kome se resursi mogu racionalnije koristiti. Sadašnje stanje u ekonomiji i društvu BiH daleko je od toga. Ekonomisti bi kratko dijagnosticirali: Paretova neefikasnost. Dakle, proizvodimo manje od naših stvarnih proizvodnih mogućnosti i živimo lošije nego što bismo morali. Neznanje i tvrdoglavost sprečavaju nas da poboljšamo ukupno stanje u društvu, a da nas to ništa ne košta.

Sloboda korišćenja resursa i zaštita te slobode, u najopštijem smislu, pretpostavke su racionalnog korišćenja resursa. Sve što nas okružuje, sve što «imamo u glavi» i duši predstavlja resurse ove zemlje. Međutim, ekonomija kao resurs verifikuje samo ono što se koristi. «Oslobađanjem resursa» (zemlje, rada, kapitala, preduzetništva), odnosno činjenjem da oni postanu dostupni onima koji ih najracionalnije koriste, stvoriće se pretpostavke

ugodnijeg života u ovoj zemlji. To nije samo pitanje volje, nego je to prioritarna nužnost. Ulazak BiH u CEFTA i približavanje Evropskoj uniji dramatično zaoštrava problem nekonkurentnosti privrede BiH. Bez vlastite proizvodnje, bez njene konkurentnosti i izvoza u zemlje članice CEFTA i Evropske unije, u međunarodne integracije ući ćemo kao vašarište ili kao smetlište socijalističkih i ratnih ideja i oblika proizvodnje. Zbog toga, oslobađanje resursa, njihova dostupnost preduzetničkim idejama i zaštita slobode njihove upotrebe postaju reformski prioritet u BiH. Mnoge reforme koje su do sada provedene nisu u potpunosti oslobodile resurse i podstakle preduzetništvo. Uspostavljena je dominacija privatnog vlasništva u preduzećima, ali su izostali oštri selektivni mehanizmi koje podrazumijeva slobodno tržište. Vlasništvo je neodrživo bez efikasne upotrebe resursa. Ta neodrživost upravo predstavlja snažan pritisak na efikasnu upotrebu. Vlasnik kapitala treba da bude zaštićen dok obezbjeđuje njegovu efikasnu upotrebu, ali i da bude «razvlašćen» kada svojim načinom korišćenja kapitala počinje ugrožavati svoje partnere i poslovno okruženje. Efikasno postavljen ekonomski sistem treba da ima tržišne mehanizme eliminacije vlasništva nad kapitalom zbog njegove neefikasne upotrebe. Taj mehanizam selekcije i zamjene vlasnika kapitala prema efikasnosti njegove upotrebe naj snažnije doprinosi oslobađanju resursa. Takođe, reforme treba da oslobode konkurenciju znanja, ideja i sposobnosti, dajući šansu najboljima. Voluntaristička alokacija resursa u cjelini treba biti zamjenjena tržišnom. Taj cilj može se dostići kroz široke društvene reforme.

Ovom knjigom nastojim da ukažem da reforme u ekonomskoj sferi nisu završene, da su one tek započele, da su neke institucije tek uspostavljene, ali da mnogi mehanizmi ne funkcionišu... «Prvi krug reformi» trebao je da nas «digne na noge» poslije rata. U tome se djelimično uspjelo. «Novi krug reformi» treba da ojača tržišne institucije, podigne konkurentnost domaće proizvodnje i «vašarsku ekonomiju» transformiše u modernu tržišnu ekonomiju koja ima svoje mjesto u Evropskoj uniji. Ovaj put sam nastojao da izbjegnem «račun i brojke», dajući prednost objašnjenju pojava i tendencija u društvu i ekonomiji, sugerišući čitaocima da u svom okruženju pokušaju provjeriti realnost tih pojava. To će biti najbolji put do pravih «brojki». Biće mi drago ako ideje iznesene u ovoj knjizi pomognu da se «brojke» o zarobljenim resursima smanje u neposrednom okruženju svakoga od nas.

Nekima će se, možda, učiniti da knjiga daje prilično depresivnu sliku ekonomije BiH, bez tračka nade za uspjeh, bez svijetlog primjera koji nagovještava «oslobađanje resursa». Knjiga se bavi «zarobljenim resursima», idejama koje ih kreiraju, nečinjenjima kojima se oni održavaju i

posljedicama koje izazivaju u različitim oblastima života. Ropstvo, pa makar se ono odnosilo i na ekonomske resurse, samo po sebi je depresivan ambijent. Na zarobljenim resursima ne može nastati prosperitetna ekonomija koja će njene učesnike ozariti velikim optimizmom. Medicinski rečeno, knjiga se bavi jednom od «bolesti društva». Dakle, ovdje predmet analize nije «ekonomija slobodnih resursa», nego bosanska varijanta antiekonometrije. Svi dobri primjeri «ekonomije slobodnih resursa» i optimizam koji oni šire nesporo zaslužuju pažnju. Negirajući «ekonomiju zarobljenih resursa», ova knjiga upravo teži da proširi prostor «ekonomije slobodnih resursa» i svih njenih dobrih posljedica.

Banjaluka, avgust 2008. godine

Prof. dr Rajko Tomaš